

[AKTUALNOŚCI](#)

[O PROJEKCIE](#)

[REKRUTACJA](#)

[O GMINIE](#)

[KONTAKT](#)

[ZGŁOŚ USTERKĘ](#)

[START](#)

Powstanie pierwszej znanej osady w Puszczy Białowieskiej sięga przełomu XIV i XV wieku. Znajdowała się ona w uroczysku którą obecnie nazywamy Starą Białowieżą. Tutaj mieścił się dwór myśliwski wielkiego księcia litewskiego Witolda i jego stryjecznego brata. Pobyt Jagiełły i Witolda w Puszczy został odnotowany dwukrotnie. W 1409 – w związku z polowaniem mającym na celu przygotowanie zapasów mięsa przed bitwą z Krzyżakami, oraz w 1426 r. - celu schronienia się wraz z rodzinami przed panującą w kraju zarazą.

Kolejną budowlą w Starej Białowieży, był dom myśliwski Zygmunta I Starego. Za panowania Stefana Batorego wybudowano następny zamek myśliwski. Karcow określa jego lokalizację nieopodal Starej Białowieży – 2 km na północ, w miejscu zwanym dzisiaj Zamczyskiem, w późniejszym czasie dom Zygmunta I Starego został przeznaczony na siedzibę łowczego, organizującego polowania królewskie i nadzorującego arsenał.

Niestety wszystkie zamki, dworki zostały zniszczone. Większe głązy Zamczyska pod koniec XIX w. przetransportowano do Białowieży, gdzie zostały wykorzystane przy budowie pałacu carskiego. Mniejsze zaś, na polecenie władz radzieckich (w latach 1939-1941) zwieziono na drogę Hajnowka – Świnoroje i wykonano z nich bruk.

Pod koniec XVI w. królewski dwór przeniesiono na nowe miejsce (teren obecnej Polany Białowieskiej). Przypuszcza się, że nastąpiło to około 1594 r. Wszyscy autorzy, piszący o dziejach Puszczy Białowieskiej umiejscawiają dwór królewski na wzgórzu dzisiejszego Parku Pałacowego. Z miejscowych przekazów wynika natomiast, że wzniesiono go 2 km dalej

na wschód pomiędzy dzisiejszą rzeczką Złotą a kościołem rzymskokatolickim tj. w dzielnicy Białowieży nazywanej Szpakowicze. Tutaj miała się znajdować siedziba strzelców. Taką lokalizację może potwierdzić obecny nurt rzeki Narewki, nad którą zbudowano młyn dworski. Najstarsi mieszkańcy Białowieży wspominają, że jeszcze za czasów carskich dolina rzeczna była bardzo zabagniona i podmokła, porośnięta głównie zaroślami wierzbowymi i olszowymi, a koryto rzeki miało liczne zakola. Z kolei bezimienna kiedyś rzeczka – dzisiaj Złota przepływająca przez Szpakowicze, była do lat 20 – tych XX wieku wartkim potokiem w którym łapano ryby.

Umieszczenie dworu na terenie obecnego Parku Pałacowego nastąpiło w połowie XVIII wieku. Pobudował go August III Sas. Cenne informacje zapisano w inwentarzu z 1696 r. Po raz pierwszy dowiadujemy się o Białowieży jako 25 – morgowym folwarku.

W 1710 r. Białowieżę dotknęła epidemia dżumy. Ci którym udało się uniknąć zarażenia, postanowili spalić swe domostwa oraz myśliwski dwór królewski (ocalał jedynie dzwon z cerkiewki). Mieszkańcy Białowieży, nazywanej wówczas Krysztapowo przeprowadzili się na nowe miejsce. O spalonej wsi przypomina prawosławny drewniany krzyż, który jest ustawiony przy Drodze Browskiej (wielokrotnie zmieniany). Według jednej z wersji krzyż ten oznaczał miejsce gdzie stała dawniej cerkiewka. Druga zaś mówi iż krzyż ten oznaczał koniec wsi.

W połowie XVIII w. August III Sas zbudował nowy pałacyk myśliwski, który znajdował się na wzgórzu w obecnym Parku Pałacowym. Pierwszy opis pałacu przedstawia inwentarz z 1773 r. „Pałac zbudowany z drewna, obity heblowanymi deskami mierzy 11 sążni długości i 5 szerokości. Wewnątrz znajdują się 4 pokoje, 3 kredensy, gabinet wybity płótnem i pomalowany. Sala (z posadzką)„. W 1784 r. podskarbi wielki litewski Stanisław Poniatowski dobudował do pałacu 2 oficyny – gościnną i kuchenną oraz budynek mieszkalny dla auditora leśnictwa. Inwentarz z 1796 r. dodaje do tego opisu jeszcze kancelarię łowiecką, młyn, psiarnię i skład na sieci.

27 września 1752 r. August III Sas urządził w Puszczy jedno z największych w jej historii polowań. Na pamiątkę tego wydarzenia opodal pałacu ustawiono obelisk z piaskowca (12 funtów wysokości), na którym wyryto w języku niemieckim i polskim

nazwiska polujacej swity oraz dane o ilości ubitej zwierzyny.

W latach 1765 – 1780 Białowieżą władał podskarbi nadworny litewski Antoni Tyzenhauz. Podzielił puszcę na 13 straży i stworzył oddzielny administracyjny zarząd. Lokalny nadzór nad Puszcą powierzył tzw. białowieskiemu leśniczemu, któremu do pensji wynoszącej około 1000 guldenów, dodał wieś Białowieżę liczącą w 1775 r. 20 dymów (domów mieszkalnych). Za panowania Tyenhauza powstała w Białowieży binduga (teren nad rzeką, gdzie składowano drewno do spławu i zbijano tratwy) na rzece Narewce, a sama rzeka przeszła pierwszą regulację koryta.

W tym samym czasie na obrzeżu Polany Białowiejskiej działały 2 węglarnie. Jedna na uroczysku Horki (obok dzisiejszych Podolan – należy sądzić, że węglarze z Horek założyli wieś Podolany), a druga za Krzyżami. Ślady po nich przetrwały do dzisiaj.

W 1784 r. w dniach 30-31 sierpnia, na łowy do Białowieży przybył król Stanisław August Poniatowski. Było to ostatnie królewskie polowanie w Puszczy Białowieskiej.

Ze spisu z 1790 r. dowiadujemy się po raz pierwszy o nowych wsiach powstałych na Polanie Białowieskiej. Są to Stoczek i Podolany. Wsie te wymienia także inwentarz folwarku Białowieża sporządzony 1 czerwca 1796 r. Inwentarz z 1798 r. wymienia wsie budnickie Pogorzelce i Teremiski, związane administracyjnie z Białowieżą. Trzecia wieś budnicka – Budy została założona w drugiej połowie XIX wieku przez budników z uroczyska Szczekotowo.

W roku 1795 Puszcza Białowieska przechodzi we władanie carów rosyjskich. W pierwszych latach władania carskiego 40 tys. ha lasu przekazano w ręce prywatne. Białowieża na 50 lat zostaje oddana w dzierżawę Michałowi Kutuzowowi.

W okresie przejść wojsk napoleońskich w 1812 r. zostaje splądrowany pałac myśliwski Augusta III Sasa wraz z innymi budynkami w jego otoczeniu.

W 1845 r. u podóży wzgórza na którym wznosił się niegdyś pałac Augusta III, zbudowano obszerny drewniany budynek dla rządowych gości. Głównym powodem budowy był przyjazd do Białowieży generała – gubernatora Mirkowicza z polecenia cara by przeprowadzić obławę na żubry.

W połowie XIX wieku przestata istnieć wieś Krysztapowo – zaczątek Białowieży. Mieszkające w niej 8 rodzin poprosiło starostę o przeniesienie ich do Stoczka z powodu słabej ziemi. Prośba została przyjęta i osadzono ich niedaleko dzisiejszego Zaułka Bartników.

W dniach 5-7 października 1860 r. Białowieża gości cara Aleksandra II, który przybył na polowanie. Przed jego przyjazdem wyremontowano zbudowany 15 lat wcześniej budynek rządowy, nadając mu wygląd pałacyku myśliwskiego. W bezpośrednim sąsiedztwie dokończono budować budynek który początkowo był przeznaczony dla miejscowego leśniczego. Na pamiątkę pierwszego pobytu cara w Puszczy, w połowie drogi do Hajnówki, ustawiono żeliwną statuetkę żubra odlaną w fabryce Ogariowa w Petersburgu.

W 1888 r. Puszcza Białowieska przechodzi w prywatne włości carskie. Od tej chwili Białowieża zaczyna przechodzić intensywny rozwój. Aleksander III podejmuje decyzję o rozpoczęciu budowy dużego pałacu myśliwskiego. Pod budowę wybrano miejsce, na którym wznosił się wcześniej dwór myśliwski królów. Początkowo planowano pałac połączyć z budynkiem zarządu Puszczy. Zamiary zostały zmienione i budynek zarządu wybudowano 2 km na wschód za Stoczkiem.

Pałac został zaprojektowany przez hrabiego Mikołaja de Rochefort. Budowa rozpoczęła się od założenia cegielni. Znajdowała się ona mniej więcej w miejscu zajmowanym dzisiaj przez budynki Zakładu Badania Ssaków. Najlepsze cegły wkładano do specjalnych skrzyń, do których później wlewano oliwę i trzymano w nich całą dobę. Tak przygotowaną cegłę używano do budowy ścian zewnętrznych. Do pomocy w budowie zgłosili się dobrowolnie mieszkańcy całej Białowieży, w tym kobiety i dzieci. Budowę rozpoczęto w 1889 r., a zakończono w sierpniu 1894 r. Pałac, nie wliczając podziemi i pomieszczeń mieszkalnych na strychu, był dwukondygnacyjny. Ze wschodniej i zachodniej strony posiadał dużą i małą wieżę. Drewno użyte przy dekorowaniu poszczególnych sal i pokoi było ciemnego koloru, gotowano je przez dłuższy czas w wodzie, a potem suszono. Na ścianach znajdowały się fantastyczne leśne obrazki wykonane przez Zdzisława Jasińskiego oraz plastyków z Akademii Petersburskiej. Do drzwi, okien, luster, stojących świeczników użyto polerowanego i

specjalnie czernionego żelaza połączonego z brązem. Wszystkie parkiety zostały ułożone na cienkiej warstwie suchego piasku (w ten sposób wyeliminowano skrzywienie parkietu). Zastosowano wypalane ornamenty. W podziemiach znajdowały się składnice win przeróżnych gatunków, w zachodnim skrzydle mieściły się kuchnie.

W sąsiedztwie pałacu pobudowano szereg budowli tworzących niemal osiedle, a mianowicie:

Dom Świcki (Mysliwski) – z komfortowymi, oddzielnymi pomieszczeniami, wspólną salą bilardową, wannami dla świty carskiej /spłonął w 1962r./

Dom Hofmarszałkowski – dla marszałków dworu /wybudowany w 1904 r. /
budynek kuchenny
pałacowa stajnia dla 40 koni
pralnia
stacja telefoniczna
elektrownia - /rozebrana w 1978 r. /
młyn elektryczny
dom dla obsługujących konie
dom nadzorca pałacu
dom strzelców / wybudowany w 1904

/
drwalnie
chłodnie
garaże
piekarnia
domek dla preparowania zwierzyny leśnej, itp.

W 1895 r. ukończono zakładanie wokół pałacu około 50- cio hektarowego parku w stylu angielskim według projektu Waleriana Kronenberga. U podnóża pałacowego wzgórza, w zabagnionej dolinie rzeki Narewki, wykopano dwa stawy z wysepkami i przedzielono je groblą. Ziemia ze stawów została użyta do użyczenia obejścia pałacowego z myślą o założeniu kwietników.

Na rzece wybudowano żelazną tamę systemu Puar'e dla regulowania poziomu wody i przepuszczania wiosną spławianego drewna.

W tym czasie w innej części Białowieży został założony drugi park o powierzchni 20 ha, także według projektu Kronenberga, okalający siedzibę Zarządu Apanażowanego Puszczy. Nazywany początkowo pułkowym, w okresie międzywojennym otrzymał nazwę Parku Dyrekcyjnego która jest zachowana do dzisiaj. Na tym terenie wybudowano 7 domów urzędniczych.

W 1897 r. doprowadzono z Hajnówki do Białowieży kolej po której 27 sierpnia

tegoż roku przejechał pierwszy pociąg, wiozący cara Mikołaja II z rodzina i ich gośćmi.

Stację urządzono z dużym przepychem. Przed przyjazdem cara i jego gości, dekorowano flagami i girlandami z zieleni oraz wyścielano dywanami. Budynki należące do stacji posiadały rzeźbione zdobienia. Pomalowane były na biało z jasnobłękitnym odcieniem. Piękno widoku uzupełniał klomb.

Od stacji położonej 150 sążni od pałacu, odchodziły dwie drogi, które prowadziły przez dwa drewniane mosty na prawy brzeg rzeki Narewka. Lewa kierowała się bezpośrednio do Parku Pałacowego, prawa łączyła się w pobliżu elektrowni i domu strzelców z ulicą wsi Stoczek. Zwykle pociągi które kursowały dwa razy na dobę, dojeżdżały do innej stacji, która była mniejsza, położona 2 km dalej na wschód od stacji carskiej /obecnie mieści się tutaj "Restauracja carska"/.

22 stycznia 1895 r. odbył się akt poświęcenia nowo zbudowanej murowanej z czerwonej cegły cerkwi p.w.św. Mikołaja Cudotwórcy, położonej w pobliżu pałacu. Car Aleksander III, 20 sierpnia 1894 r. osobiście wizytował budowę. Cerkiew postawiono na fundamencie z ciosanych kamieni. Ikonostas wykonano z chińskiej porcelany, którą car otrzymał w prezencie /obecnie jest to jedyny zabytek tego rodzaju w Polsce !/. Ostateczne prace ukończono w 1897 r., przed wizytą cara Mikołaja II w Białowieży.

Starą drewnianą cerkiew rozebrano i przekazano do parafii prawosławnej w Puchłach. Materiał został wykorzystany do budowy kaplicy cmentarnej w Trześciance.

U schyłku XIX wieku w Białowieży utworzono dwie dwuklasowe szkoły ludowe. Dziewczęta uczyły się w budynku w pobliżu cerkwi, chłopcy zaś na Zastawie. Oba budynki były drewniane na fundamencie kamiennym. Budynek szkoły spłonął w czasie I wojny światowej. W późniejszym czasie założono czteroklasową szkołę ludową w Szpakowiczach. Budynek szkolny zachował się do dzisiaj – mieszkają w nim Państwo Chorolscy. Nieduże szkoły tzw. gramoty istniały w tym czasie także na Pogorzalcach i Teremiskach.

Przed 1892 r. w Białowieży znajdowało się 107 gospodarstw: 42 na Stoczku, 32 na Zastawie, 28 w Podolanach i 5 w nowopowstałej wsi Krzyże. Zamieszkiwało je razem 600 osób. W drugiej połowie XIXw powstała także oddalona od Białowieży 9 wiorst /1 wiorsta = 1066,78 m/ osada Zwierzyniec

/miejsce urodzenia pisarza Igora Newerlego/.

U schyłku XIX w wieś Stoczek mieściła się w obrębie wyznaczonym dzisiaj przez Zaułki Bartników i Osoczników. Przez Białowieżę przebiegała droga prowadząca do Świsłoczy. Z obu jej stron stały drewniane bramy. Przejazd kontrolowali chłopi, którzy dyżurowali na zmianę po jednej osobie w bramie. W okresie prac polowych obowiązek ten przejmowały kobiety.

W 1913 r. rozpoczęto urządzenie przyrodniczego muzeum puszczańskiego. Znajdowało się ono w osobnym budynku, położonym w pobliżu Zarządu Puszczy. Wystawiano w nim bogate zbiory ptaków i ssaków. Szczególnie imponująco przedstawiała się kolekcja zwierzyny łownej. Na oddzielnym stoisku prezentowano trzy wypchane okazy żubrów.

Pod koniec XIX i na początku XX wieku do Puszczy przybywali na polowania carów Aleksandra III i Mikołaja II wielcy książęta rosyjscy - Włodzimierz, Michał i Jerzy Aleksandrowiczowie, królewicz Mikołaj Grecki, książę Sachsen Altenburski. Po każdym dniu polowania, wieczorem przed pałacem odbywały się przeglądy upolowanej zwierzyny. Układano ją osobno, według gatunków. Całość przyozdabiano girlandami z liści dębowych. W momencie wyjścia cara i gości z pałacu rozlegały się dźwięki fanfar. Każda zwierzyna miała na swą cześć hymn.

Wybuch I wojny światowej zamknął dla Białowieży okres rządów carskich. Pod naporem Niemców Rosjanie opuścili rejon Puszczy Białowiejskiej w pierwszej połowie sierpnia 1915 r. Kozacy podpalali zabudowania. Na Stoczku ocalały one tylko na odcinku od obecnego Zaułka Osoczników do cerkwi. W Szpakowiczach ocalał jeden dom, w połowie spalona była Zastawa. Przed pastwą płomieni uchroniły się jedynie Podolany. Większość mieszkańców została zmuszona do ewakuacji w głąb Rosji. 7 sierpnia wyposażenie pałacu i innych obiektów rządowych zostało wagonami przewiezione do Moskwy. Wywożono także eksponaty z muzeum, które potem zostały umieszczone w pałacu „Nieskuczny”, w Moskwie. Wywieziono także obelisk żubra ze Zwierzyńca i popiersie Aleksandra II.

**PRZYNALEŻNOŚĆ ADMINISTRACYJNA
BIAŁOWIEŻY:**

do końca XV w – województwo
brzeskie

do 1520 r. - powiat bielski

w 1520 r. - Białowieża przechodzi do województwa podlaskiego /powiat kamieniecki/

w 1596 r. - powiat kamieniecki włączono do województwa brzeskiego po rozbiórce Polski w 1795 r. - początkowo w guberni stonimskiej, później – litewskiej

od lipca 1802 r. do wybuchu I wojny światowej w guberni grodzieńskiej /powiat prużański/

pcji potwierdza zjawisko osiedlania się na terenie gminy miłośników zabudowy jednorodzinnej, którzy coraz liczniej kupują tu działki i budują domy.

 Dodana: 5 styczeń 2016 13:42

 Zmodyfikowana: 5 styczeń 2016 13:42

 Kontakt z redakcją

 Drukuj

 PDF